

MACIEJ BERNASIEWICZ

Wychować geniusza

Tom 1: **Tadeusz Sławek**
A jeśli nie trzeba się uczyć...

Tom 2: **Krzysztof Maliszewski**
*Bez-silna edukacja.
O kształceniu kruchego*

Tom 3: *Nauczyciele – nauczycielom.
Przestrzeń edukacji*

Tom 4: **Dorota Sieroń**
Ślady wdzięczności...

Tom 5: *Retos contemporáneos...*

Wychować geniusza

MACIEJ BERNASIEWICZ

Wychować geniusza

Rodzice w biografach

wybitnych twórców

kultury i nauki polskiej

RECENZENCI

Urszula Chęcińska
Witold Jakubowski

SERIA

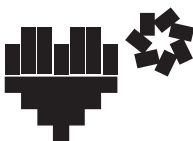
Nowa Edukacja (6)

REDAKTOR SERII

Marta Tomczok

RADA NAUKOWA SERII

Krystyna Koziołek
Łukasz Lamża
Krzysztof Maliszewski
Mikołaj Marcela
Tomasz Pawlus

**Europejskie
Miasto Nauki
Katowice 2024**

Wprowadzenie

To, kim byliśmy, ale i nadal jesteśmy dla bliskich nam osób, stanowi o naszej tożsamości, poczuciu pewności siebie, posiadanych priorytetach. Jesteśmy spadkobiercami poglądów, uczuć, resentmentów, pasji i nadziei, w jakie wyposażyli nas ludzie nam najbliżsi, których socjologia interakcjonizmu symbolicznego nazywa znaczącymi innymi (*significant other*). Dzieciństwo Krzysztofa Kieślowskiego, wybitnego polskiego reżysera i dokumentalisty, naznaczone było z jednej strony cierpieniem fizycznym (chorobą) i psychicznym (rozłąką z rodzicami), a z drugiej wielką miłością, jakiej doświadczał ze strony chorującego na gruźlicę i przedwcześnie zmarłego ojca oraz matki, która zmagала się z równie niebezpieczną chorobą serca. Kolega Kieślowskiego z ławy szkolnej wspomina go w sposób, który oddaje korzenie osobowości geniusza polskiego kina:

Smutek. Nie było w nim takiej szczeniackiej radości życia. Konia z rzędem temu, kto by dostrzegł na twarzy Krzysia uśmiech. Żadnego luzu, cały czas wyglądał, jakby cały czas o czymś intensywnie myślał. [...] Teraz czasem, jak leci jakiś jego film, to obejrzę kawałek. Tam nie ma nic o radości, tam jest pokazane ciężkie życie. Samotność, walenie głową w mur, przebijanie się do czegoś (cyt. za: Surmiak-Domańska, 2018, s. 9, 13).

Przez całe życie jesteśmy głęboko warunkowani przez dom rodzinny, a w szerszej perspektywie przez kulturę, w której rodzimy się i dojrzewamy. Środowisko rodzinne jest ważnym czynnikiem

rozwoju wielkich karier – taki płynnie wniosek z wielokrotnego studium przypadku, jakie przeprowadzono w prezentowanej książce.

Mimo dzisiejszej wiedzy o głębokim splataniu się biologii ze środowiskiem (epigenetyka i teoria fenotypu), wciąż przeciwstawiamy sobie oba te czynniki (por. Asbury, Plomin, 2015). Dobrze ugruntowane jest przekonanie, że zarówno geny, jak i miejsce, w którym dochodzi do ich ekspresji, tj. środowisko, są równie ważne dla zaistnienia geniuszu. Dwie kluczowe sprawności, jakie trzeba posiadać, aby talent – domena biologii – przekuć w autorytet, mistrzostwo czy rozpoznawalność w danej dziedzinie wiedzy, mają proveniencję społeczną. Owe kluczowe sprawności pochodzą z procesu wychowania, przez który rozumieć należy nie tylko intencjonalne wpływy rodziców czy edukacji formalnej, ale przede wszystkim samowychowanie rozpoczynające się już od dzieciństwa oraz całość oddziaływań ze strony kultury w okresie całego cyklu (biegu) życia jednostki. Umiejętności, o których mowa, celnie wskazuje biograf Henryka Sienkiewicza, który sięgając do młodości szóstego z kolei w skali świata laureata Literackiej Nagrody Nobla, pisał: „[...] jest i coś innego, co zapowiada przyszłą karierę znakomitego pisarza, jest wyraźna pasja twórcza i towarzysząca jej umiejętność pracy” (Krzyżanowski, 1968, s. 19). Dom rodzinny jest jednym z najważniejszych inkubatorów dojrzewania twórczej pasji i pracowitości. Samo posiadanie talentu to zbyt mało, aby wrodzone zdolności, które są zapowiedzią, a nie gwarancją pomyślnej przyszłości, mogły się zmaterializować w piękny życiorys, jakich wiele pojawia się na łamach niniejszej książki. Ekspresja talentu domaga się zachęty, do której udzielania naturalnie predestynowani są rodzice.

Na konieczność wysiłku – a jest to jeden z najważniejszych parametrów umiejętności efektywnej pracy – jaki trzeba podjąć w drodze do „wielkości”, wskazuje piękna łacińska sentencja: *per aspera ad astra*. Talent, jak w biblijnej przypowieści (Mt 25, 14–30), można zakopać w ziemi, jak uczynił to zły sługa zganiony później przez swojego pana. Ewangeliczny pożyczkodawca, który

jest personifikacją Boga dającego człowiekowi życie oraz szereg predyspozycji, za których wykorzystanie będzie w przyszłości rozliczał, chwali w przytoczonej opowieści jedynie tych, którzy potrafią podwoić otrzymany z góry stan posiadania, właściwie obracając talentem. Podobnie jest z wysokim potencjałem¹ osobowym, który można zaprzepaścić bądź pięknie spożytkować. I choć w biblijnym obrazie to człowiek zdaje się posiadać wyłączną inicjatywę w zakresie obracania własnym talentem, to dziś wiemy, że wolicjonalność nie jest jedynym motorem ludzkich zachowań. Nauki przyrodnicze, a za nimi społeczno-humanistyczne, dostarczyły nazbyt wiele dowodów na determinujący charakter środowiska zdolnego modyfikować wolną wolę człowieka².

Prezentowana książka traktuje o ludziach, którzy potrafili wielokrotnie pomnożyć powierzony im talent³. W opracowaniu

¹ Inna sprawa, że posiadanie wysokiego potencjału czy talentu nie oznacza dysponowania genialnym pierwiastkiem. Pięknej metafory na odróżnienie obydwu używa Jürgen B. Meyer, którego myśl przywołuje Cesare Lombroso: „Wyobrażenia talentu odtwarza rzeczy znane, wyobrażenia geniuszu – rzeczy nowe. Pierwsza odkrywa i powtarza, druga wynajduje i stwarza. Talent to strzelec trafiający w cel, który z trudnością możemy osiągnąć, geniusz zaś – w cel, którego nie możemy nawet dojrzeć” (Lombroso, 2019, s. 30).

² Przez dwa tysiące lat ewoluowały nieustannie takie dyscypliny wiedzy jak teologia oraz prawo, które w swoich najnowszych teoriach opartych na odkryciach nauk przyrodniczych łagodzą bądź zupełnie znoszą odpowiedzialność moralną za niektóre ludzkie działania ze względu na uwarunkowania i wystąpienie czynników redukujących odpowiedzialność człowieka za podejmowane przez niego decyzje (por. Ojciec Święty Franciszek, 2016, s. 243–248). Za czynnik taki uznać możemy uzależnienia, zaburzenia hormonalne, choroby psychiczne, wpływ emocji (afektu), a nawet wpływ wadliwego środowiska socjalizacyjnego, które jest źródłem złych nawyków.

³ Talent to „nieprzeciętne uzdolnienie kierunkowe” (Pieter, 1972, s. 416). Posiadacz talentu to według Józefa Pietera twórca dóbr kultury „na wskroś oryginalnych”, które powstały jednakowoż nie tylko za sprawą talentu, lecz dzięki towarzyszącemu mu splotowi różnych walorów umysłowych jednostki, takich jak: inteligencja ogólna, żywa i lotna wyobraźnia, bardzo pojemna i trwała pamięć, a także obecność silnego źródła energii popychającej twórcę do pracowitego

sięgnięto po metodę studium wielokrotnego przypadku oraz użyto techniki analizy monografii biograficznych poświęconych wybitnym postaciom kultury i nauki polskiej. Zastosowano zatem strategię metodologiczną wykorzystywaną między innymi w antropologii gabinetowej, którą przeciwstawia się badaniom terenowym. W ramach tego drugiego podejścia badacz osobiście dociera do świadków, relacji, zdjęć czy pamiętników. W badaniach własnych wykorzystano natomiast gotowe dzieła biograficzne, tak jak antropolog gabinetowy korzysta z opracowań, dzienników i raportów sporządzonych przez innych badaczy. Podobnie jak uczynił Marcel Mauss (1973) – jeden z najwybitniejszych antropologów francuskich, który dostarczył wybitne kompendium wiedzy o inuitach bez wychodzenia ze swojego gabinetu – ja także zrezygnowałem z badań terenowych i sięgnąłem po gotowe dzieła, w których wszechstronnie i z dużym znawstwem⁴ – o czym

■ i wytrwałego dążenia do osiągnięcia niezwykłych rezultatów. Wytrwałość zaś to działanie ufundowane na trwałym źródle energii. Tych źródeł może być wiele, na przykład czerpanie intelektualnej przyjemności z aktywności, której wciąż się pożąda. Pieter wskazuje także i takie źródła energii – co nie znajduje potwierdzenia w części badawczej niniejszego opracowania poświęconej analizie środowiska rodzinnego wybitnych postaci kultury i nauki polskiej – jak kompleksy niższej wartości i urazy ambicyjne powstałe na tle niekorzystnych warunków rodzinnych i pozarodzinnych w dzieciństwie, za sprawą których jednostka szuka ujścia w twórczości (Pieter, 1972, s. 422–424).

- ⁴ Monografie biograficzne, które uczyniłem materiałem badawczym w tej pracy, zaklasyfikować należy do biografii nowoczesnych, w których używa się metod naukowych. Nowoczesny biograf gromadzi fakty postrzegane jako dane obiektywne, które mają prowadzić do wyciągania ogólniejszych wniosków. W biografii nowoczesnej „do tworzenia obrazu życia używa się wszelkich dostępnych dokumentów, nie wprowadzając cenzury ze względu na ich zawartość. Zakłada się też, że badający daną biografię nie będzie przemilczał ważnych faktów, niezależnie od tego, czy budują one pozytywny czy negatywny obraz życia. W coraz większym stopniu pokazywane jest również życie codzienne wybitnych osobowości” (Całek, 2013, s. 22). W badaniach własnych biograficzna analiza codzienności życia rodzinnego wybitnych postaci kultury i nauki polskiej służy wyprowadzeniu twierdzeń ogólnych – o generalizacji wewnętrznej, o czym więcej

w kilku miejscach będę jeszcze pisał – zebrano materiały biograficzne i ich analizę poświęconą wybitnym Polakom. Badaczem gabinetowym, który nigdy nie prowadził badań terenowych, był także sir James George Frazer, autor monumentalnego dzieła *Złota gałąź*⁵. Prowadzenie analiz biograficznych z użyciem gotowych monografii biograficznych bez sięgania do źródeł jest transgresyjnym działaniem metodologicznym, które – jak postaram się udowodnić⁶ – pozwala na generowanie nowej wiedzy naukowej.

Dla zastosowanego podejścia metodologicznego szczególnie charakterystyczna jest konstatacja twórców teorii ugruntowanej, którzy twierdzili, że materiały dokumentarne i studia biblioteczne są potencjalnie równie wartościowe dla generowania teorii jak obserwacje i wywiady (Glaser, Strauss, 2009, s. 128). W ramach obu strategii (dokumentarna i terenowa) wykorzystywane są podobne techniki prowadzenia badań, jak chociażby procedura

piszę w części metodologicznej – dotyczących optymalnych warunków życia rodzinnego dla dojrzewania geniuszu wychowujących się w tych warunkach osób.

⁵ Grzegorz Łyś przywołuje w tym kontekście ciekawą anegdotę: „Kiedy Wiliam James, słynny amerykański filozof, współtwórca pragmatyzmu, zapytał pewnego razu Jamesa Frazera, czy kiedykolwiek zetknął się osobiście z jakimś krajowcem z plemion pierwotnych, o których tyle napisał w swych pracach, ten zaskoczony i zgorzony odparł: »Ja? Ależ uchowaj Boże!«” (Łyś, 2021, s. 235).

⁶ Transgresja to wyjście z „kolein”, opuszczenie tego co znane i wkroczenie na nowe terytoria. Jak eksplikuje to pojęcie twórca koncepcji, transgresja to zjawisko polegające na tym, że człowiek intencjonalnie wychodzi poza to, co posiada i czym jest; to czynności inwencyjne i ekspansywne, wykraczające poza typowe granice działania, to czynności, dzięki którym jednostka lub zbiorowość kształtują nowe struktury lub niszczą struktury już ustabilizowane. Termin „transgresja” pochodzi z biologii: w teorii dziedziczenia oznacza on przekraczanie przez mieszańce cech organizmów rodzicielskich. Występuje również w geografii: transgresja morza polega na zalewaniu obszarów lądowych przez wodę (Kozielecki, 1987). Badania biograficzne nie muszą opierać się na docieraniu do źródeł (zdjęć, archiwów) czy realizacji wywiadów. Z powodzeniem – jak zamierzam wykazać w tej książce – mogą sięgać po biografie naukowe, czyli korzystać z owoców wieloletniej pracy innych „badaczy”. Twórcze wykorzystanie materiału zgromadzonego przez innych jest transgresją o charakterze inwencji.

doboru kluczowego informatora, którym w terenowych badaniach biograficznych jest najczęściej rozmówca (respondent) dysponujący wiedzą z pierwszej ręki o studiowanej postaci, a w biograficznych badaniach bibliotecznych jest nim właśnie biograf, który kompetentnie i wyczerpująco wypowiedział się w swojej monografii o życiorysie analizowanej przez siebie postaci.

Rodzina jest zaledwie jednym z wielu układów istotnych dla kształtowania się osobowości człowieka i głównym przedmiotem zainteresowania prezentowanej publikacji. Mam świadomość, że źródeł twórczej pasji oraz umiejętności pracy, które wynoszą architektów kultury i nauki do panteonu mistrzów, upatrywać można również w innych niż rodzina układach socjalizacyjnych. Antonina Kłoskowska poza pierwszym układem kultury składającym się z personalnych, bezpośrednich i niezinstytucjonalizowanych kontaktów w grupach pierwotnych (rodzina, przyjaciele, znajomi), o których traktuje niniejsza publikacja, pisze jeszcze o drugim i trzecim układzie. Drugi układ kultury obejmuje nadal kontakty bezpośrednie, lecz już sformalizowane (szkoły, Kościół, wojsko, uniwersytety, stowarzyszenia etc.), trzeci zaś służy wyłącznie komunikowaniu symboli i wartości w sposób pośredni, tj. z użyciem mass mediów, publikacji, nut, sztuki etc. (Kłoskowska, 1990, s. 187–188). Autorka, uznając kluczową rolę pierwszego układu, podjęła się szerszego omówienia oddziaływań trzeciego układu, tj. procesu kulturalizacji, który rozumie jako wpływ systemów symbolicznych na kształtowanie się osobowości⁷. Swoimi bada-

⁷ Doskonałym przykładem na aktualność typologii zaproponowanej przez Kłoskowską są współczesne badania dotyczące kulturowych różnic w sposobie myślenia ludzi z kręgu cywilizacji Zachodu i Wschodu (Nisbett, 2015). Richard E. Nisbett zauważa, że dzieci z kultur Wschodu – co dowodzi istnienia trzeciego układu kultury na poziomie nie tylko narodowym, lecz także cywilizacyjnym, a nawet globalnym – uczą się najpierw czasowników. Na Zachodzie pierwszymi słowami, jakich uczy się dziecko, są rzeczowniki. Cywilizacja chińsko-japońska od zarania dziejów koncentruje się na relacjach, otoczeniu, wzajemnym wpływie jednego na drugie (feng-shui, jing-jang). Cywilizacja grecko-rzymska

niami objęła wybitnych przedstawicieli polskiej humanistyki, tj. zyciorys Jana Szczepańskiego, Stanisława Ossowskiego oraz Władysława Tatarkiewicza. Zwłaszcza dwóm ostatnim poświęca swoje studium, które nazywa porównawczym, ponieważ używa metody analizy według zasady „zestawienia parami”.

Sięgając po dziennik Ossowskiego oraz wspomnienia autobiograficzne Tatarkiewicza, Kłóskowska zauważa, że choć obaj życie akademickie postawili na czele swojego systemu wartości, to jednak „w drodze dojścia do takiej organizacji życia występowały między obydwoma uczonymi znaczne różnice” (Kłóskowska, 1990, s. 191). Ossowski konsekwentnie zmierzał do realizacji swojego powołania naukowego, Tatarkiewicz zaś początkowo przejawiał wyraźniejsze zainteresowania estetyczne. Pomimo że Kłóskowska szuka wspólnych przeżyć pokoleniowych dla obu uczonych, na przykład odzyskanie niepodległości (trzeci układ), to jednak w swoim szkicu przytacza w gruncie rzeczy więcej dowodów na osobotwórczy wpływ rodziców na ich losy (pierwszy układ kultury). To rodzice oraz dalsi krewni stali się „odźwiernymi” szczególnie ważnymi dla wspomnianych uczonych, ponieważ to właśnie oni otworzyli im wrota do treści kulturowych pochodzących z pozostałych układów socjalizacyjnych:

■ w centrum uwagi postawiła obiekt z jego właściwościami odseparowanymi od całości. Ta druga podjęła się klasyfikowania obiektów, wynajdywania zasad zachowania się obiektów, stąd jej domeną stała się nauka i logika formalna. Cywilizacja wschodnia poszukiwała harmonijnego współtlenienia elementów, stąd nie zważała na sprzeczności, wykluczanie się, uniwersalne zasady. Sposób percepcji rzeczywistości zapośredniczony jest przez socjalizację językową małych dzieci. Rodzice i nauczyciele są, używając terminologii Kłóskowskiej, „odźwiernymi” dla treści transmitowanych z kultury do dziecięcych umysłów. Spostrzeganie w pierwszej kolejności kontekstu, ogólnych ram sytuacji (Wschód) zamiast centralnego obiektu występującego w danej sytuacji (Zachód) jest efektem odrębnego sposobu komunikowania się pomiędzy dzieckiem a matką (ojcem). Na Wschodzie (Japonia, Chiny, Korea) rodzice opisują dziecku relacje, w jakich pozostaje obserwowany obiekt, na Zachodzie zaś koncentrują się na charakterystyce atrybutów obiektu (mały, duży, kolorowy etc.).

Szkoła jako element drugiego, instytucjonalnego układu pojawia się w doświadczeniu Ossowskiego i Tatarkiewicza nieco później niż u Szczepańskiego. Poprzedzona była półformalnym kształceniem domowym. Brak informacji o nauczycielach, którzy prócz formalnej funkcji „odźwiernych” spełniłyby szczególną rolę znaczących innych. Tatarkiewicz wręcz stwierdza, że takich nauczycieli wręcz nie miał. Natomiast nauczycielem Jana Szczepańskiego w gimnazjum był Przyboś. W bezpośrednim doświadczeniu Ossowskiego znaczącym innym był niewątpliwie macierzysty dziadek, prawnik (jak ojciec Tatarkiewicza), ale z powołania dziennikarz, zainteresowany filozofią, tłumacz „Esejów” Bacona. Wpływał on na kształtowanie postawy moralnej i intelektualnej niezależności wnuka i mógł oddziaływać na wybór jego studiów, a więc ważny krok na drodze określenia powołania i tożsamości. W rodzinnym środowisku Tatarkiewicza przeważały w zakresie pierwszego układu socjalizacyjnego wzory dobrego wychowania, zaś w pośrednictwie wobec trzeciego układu: transmisja religijnych zasad i bogatych podniet artystycznych (Kłoskowska, 1990, s. 191–192).

Podobną prawidłowość wykazano w niniejszym opracowaniu. To właśnie rodzice, a czasem pozostali członkowie rodziny, byli odźwiernymi dla ważnych treści, które podjęli bohaterowie tej publikacji i które wynieśli na poziom mistrzowskiego opracowania (na przykład zagadnieniami chemicznymi zainteresował swoją córkę Władysław Skłodowski, a pierwsze laboratorium otworzył przed nią jej kuzyn). Uzyskane przez bohaterów niniejszej książki znakomite rezultaty, które docenił świat, przyznając im różne wyróżnienia (na przykład w postaci Nagrody Nobla), pozostają w ścisłej korespondencji z działaniami rodziców, którzy byli aktywnymi organizatorami środowiska wychowawczego, w którym przebiegała socjalizacja ich dzieci.

Badania własne prowadzone w zakresie czynników istotnych dla przebiegu życia wybitnych postaci kultury i nauki polskiej oraz predyktorów późniejszego mistrzostwa zlokalizowanych w rodzinnym układzie socjalizacji wpisują się w nurt badań biograficznych. Moje osobiste dojrzewanie do zajęcia się tą problematyką ma stosunkowo długą historię. Pierwsza fascynacja życiorysami prominentnych postaci kultury i nauki pojawiła się niemal dwie dekady temu za sprawą lektury takich opracowań jak *Intelektualiści* Paula Johnsona (1998 i 2014) oraz *Wytrąceni z milczenia* Magdaleny Grochowskiej (2005). Zaabsorbowanie tematyką wskazanych książek⁸ nie przełożyło się podówczas na żaden zamiar badawczy. Już wtedy jednak kwestia biografii i studium przypadku jako obszar generowania wiedzy o ważnych determinantach ludzkiego życia wydały mi się szczególnie cenne i odkrywcze. U podstaw podjętej problematyki znalazła się też prywatna potrzeba uczenia się z biografii Innych (por. Dubas, 2011, s. 9), by nie rzecz wprost – porównania przebiegu własnego życia i kariery naukowej z życiem Innych, którymi w tej książce stały się wybitne postaci kultury i nauki polskiej (przy pełnej świadomości dysproporcji własnej biografii czy też dystansu, jaki dzieli moje życie od biegu życia postaci, które weszły do polskiego panteonu twórców). Czy tego chcemy, czy też boimy się do tego przyznać, wielu z nas – ludzi nie tylko naukowej refleksji – dokonuje permanentnych przeglądów i bilansów życiowych, oceny swoich szans, źródeł powodzenia⁹ i życiowych porażek. Biografie

⁸ Pierwsze opracowanie poświęcone jest twórcom, których myśl wpłynęła na historię świata, takim jak: Karol Marks, Jan Jakub Rousseau, Jean-Paul Sartre i inni. Ich życie zawodowe, ogłaszane dzieła i teorie niejednokrotnie w absurdalny sposób (nie) korespondowały z codziennymi wyborami życiowymi, jakie podejmowali (Johnson, 1998). Druga z pozycji traktuje o wybitnych naukowcach, ukazuje między innymi postacie Tadeusza Kotarbińskiego oraz Witolda Kuli (Grochowska, 2005).

⁹ Ciekawym i stosunkowo często spotykanym źródłem powodzenia odnotowanym w biografiach badanych postaci był wyjazd za granicę, który umożliwił

innych ludzi stają się w tych bilansach punktem odniesienia dla naszych własnych dokonań, choćby lokalnych.

Z jednej strony człowiek jako istota posiadająca wolną wolę dość wcześnie w swoim rozwoju ontogenetycznym wybija się na niepodległość – następuje to już po pierwszym roku życia, gdy stajemy na własnych nogach i ruszamy przed siebie, obierając własny kierunek podążania, nierzadko ku przerażeniu obserwujących wszystko rodziców. Z drugiej strony nauki społeczne pokazują, jak bardzo jesteśmy zdeterminowani – ograniczani w „ruchach” – przez innych ludzi. W perspektywie społeczno-kulturowej krępuje nas epoka, w której żyjemy, struktura społeczna, role zawodowe i rodzinne, wykształcenie czy dochód, co Émile Durkheim zamknął w pojęciu oddziałujących na nas faktów społecznych¹⁰. Nie tylko dla pedagogów szczególną rolę w przebiegu i kształtowaniu ludzkiej biografii odgrywają rodzice – ojciec i matka, którzy są pierwszymi pasami transmisyjnymi dla wartości i znaczeń kulturowych.

■ takim osobom jak Miłosz, Bauman czy Kantor zaprezentowanie swoich dzieł międzynarodowemu audytorium. I choć niektórzy w momencie wyjazdu cieszyli się już uznaniem wśród krajowych twórców, to dopiero zamieszkanie na Zachodzie (Miłosz, Bauman, Conrad-Korzeniowski) czy też zagraniczne peregrynacje (Kantor, Malinowski) otworzyły przed nimi dostęp do międzynarodowego uznania i zwróciły ich uwagę na społeczeństwo polskie. Choć należy przyznać, że samo przemieszczenie się z peryferii (Europa Środkowo-Wschodnia) do centrum świata (USA i Europa Zachodnia) nie jest warunkiem *sine qua non* odniesienia spektakularnego sukcesu, co najlepiej widoczne jest na przykładzie choćby Szyborskiej, Lema czy Kilara, którzy całe życie – poza pojedynczymi epizodami (na przykład kilkuletni pobyt Lema w Austrii) – tworzyli w kraju i starali się ograniczać wyjazdy zagraniczne do minimum, odrzucając zaproszenia i oferty przeprowadzek, a nawet pojedynczych wyjazdów na Zachód (por. Rusinek, 2023, s. 253).

¹⁰ Fakty społeczne podług tego znakomitego francuskiego socjologia to wszystkie sposoby działania, myślenia i odczuwania, zewnętrzne wobec jednostki, a zawdzięczające swoje istnienie potęgze przymusu, za którego pomocą jednostce się narzucają (między innymi: normy prawne, moralne, dogmaty religijne, systemy finansowe) (Durkheim, 2005, s. 267).

Czy w ten sposób zorientowany cel badań, ograniczony do penetrowania roli rodziców w przebiegu życia wybitnych postaci kultury i nauki polskiej, nie marginalizuje równie ważnej roli pozostałych czynników? Czyż dla objawienia się pełnowymiarowego geniuszu równie ważne nie są szkoła, kultura czy geny? Przegląd badań i ustaleń dotyczących znaczenia tych czynników poczyniono w pierwszej części opracowania i oczywiście jest, że każdy z nich odgrywa istotną rolę. Nie umniejszając ważkości wskazanych czynników, przedłożona publikacja jest jednak pogłębioną narracją o matce, ojcu i członkach dalszej rodziny oraz ich trudnym do przecenienia znaczeniu dla rozwoju karier genialnych postaci.

Książka niniejsza traktuje o rodzicach funkcjonujących w roli pedagoga. Pedagog etymologicznie z języka greckiego oznacza sługę, który odprowadza dzieci swojego pana do szkoły. W dzisiejszych czasach to jednak rodzic, a nie opłacony najemnik, (pod)prowadza dziecko do istotnych wartości kultury; pilnuje, by dziecko nie zboczyło z drogi wiodącej do miejsc, które – jak mniema – dobrze uzupełnią podjęte przez niego starania wychowawcze, tj. przede wszystkim wybiera dla dziecka odpowiednie szkoły¹¹. Ta koncepcja pedagoga jako człowieka spoza obszaru szkoły, nie-nauczyciela, raczej towarzysza w drodze do szkoły i sługi, którego znaczenie na ogół okazuje się większe niż rola samej szkoły, do której pedagog prowadzi swojego podopiecznego, jest szczególnie

¹¹ W prezentowanej wizji rodzica-pedagoga odprowadzającego swoje dziecko do szkoły można zapytać: kim byłby ów pan zlecający rodzicowi to zadanie? Kto powierza rodzicom tę misję? Odpowiedzi będą zróżnicowane. Dla jednych zleciodawcą, przed którym rodzic będzie się tłumaczyć ze swoich rezultatów wychowawczych, jest Bóg jako prawdziwy dawca życia i jego prawodawca; dla innych jest nim społeczeństwo jako byt *sui generis*, tj. zbiorowość, której organy mają prerogatywy do rozliczania rodziców z egzekwowania praw i obowiązków wobec dziecka; dla innych jeszcze rodzic może być sługą samego dziecka, które również w odpowiedni sposób podziękuje w przyszłości własnym rodzicom za podjęty przez nich wysiłek i jakość sprawowanej pieczy.

aktualna dla podjętych tutaj analiz. Opisywana wizja pedagoga pięknie otwiera na nowe konotacje:

[...] zgodnie z grecką etymologią pedagog to ten, kto prowadzi dziecko do szkoły. Nie wiem, czy wolno powiedzieć, że pedagog zostawał przed szkołą, czy mianem tym obdarzano również nauczyciela pracującego z uczniami w szkole, ale wizerunek tego-który-prowadzi, acz sam nie wchodzi do instytucjonalnego przybytku wiedzy, jest nader kuszący. Pedagog prowadzi, towarzyszy, ale wstrzymuje się od nauczania. Być może coś wiąże go z instytucją nauczającą, ale on sam do niej nie należy. Nie jest jej człowiekiem. Należy do drogi, którą idzie wraz z tym, kogo odprowadza. Idzie z tym, który powierzył się jego opiece, zaznaje wraz z nim wydarzeń na wspólnej drodze, i gdy adept wchodzi do szkoły, pedagog kończy swoją misję (Sławek, 2021, s. 7).

Rodzice wybitnych postaci z kart prezentowanej publikacji pomimo tego, iż nierzadko oprócz pełnienia funkcji rodzicielskiej byli jednocześnie zawodowymi nauczycielami, przynależeli przede wszystkim do drogi, którą podążali wraz ze swoimi dziećmi – późniejszymi geniuszami. Ich czujna obecność, format osobowości, jakość bycia i kreowanego otoczenia intelektualnego – to właściwe podglebie rozwoju talentu ich dzieci i właściwy temat tej książki. Przedkładane opracowanie jest o ludziach, którzy odprowadzają swoje dzieci ku dorosłości; jest narracją o najpierwszych opiekunach i ich znaczeniu w biografiach wybitnych postaci kultury i nauki polskiej.

Biografię jako materiał badawczy traktować możemy jako temat (*biography as a topic*) albo jako środek (*biography as a means*) do analizy jakiegoś problemu (Helling, 1990, s. 16; Kaźmierska, red., 2012, s. 116). W pierwszym przypadku interesuje nas całość przebiegu życia i same losy jednostki (biografia jako temat), w drugim zaś biografia jest pretekstem do analizy wybranego problemu społecznego, który rzutuje na losy jednostki (biografia jako

środek). Prezentowane w tej książce analizy są przykładem zastosowania drugiego podejścia do biografii. Za główną metodę badawczą uznano metodę studium przypadku, którą ze względu na retrospektywny charakter analiz z powodzeniem można nazwać również metodą biograficzną, czyli analizą przypadków w perspektywie przebiegu życia jednostek. Każde badanie biograficzne jest analizą przypadku (przypadków), ale nie każda analiza przypadku ma kontekst biograficzny.

Wśród materiałów biograficznych, po które najczęściej sięgają badacze, są pamiętniki, listy, wywiady prasowe, kroniki i albumy parafialne, autobiograficzne wywiady narracyjne, autobiografie czy wywiady ze świadkami i bliskimi studiowanej postaci. Rzadko spotykamy się natomiast z sytuacją, by taki materiał stanowiła gotowa biografia osoby napisana przez zawodowego biografę (por. Dulczewski, 1984, s. 169; Giza, 1990, s. 40; Schütze, 2012). W tym sensie zaprezentowane tutaj badania, dla których jedynym źródłem wiedzy są opublikowane biografie wybitnych postaci – z pominięciem analizy materiałów źródłowych – mają charakter analiz rzadko prowadzonych, choć bynajmniej wcale nie pionierskich, co także warto podkreślić¹². Szerszego omówienia podstaw

¹² W przeszłości nieraz podejmowano badania w oparciu o materiał biograficzny pozyskiwany z literatury, a nie tylko ze źródeł pierwotnych. Mam na myśli zwłaszcza badania Charlotte Büler, która sięgnęła po materiały opracowane właśnie przez innych uczonych – przy czym tylko część z nich uznać można za zawodowych biografów – którzy jednakowoż w realizowanym przez nią projekcie mieli status współpracowników. Büler, opracowując swoją holistyczną teorię biegu życia, bazowała na materiale dotyczącym 250 biografii, spośród których aż 200 to właśnie materiały zgromadzone przez historyków literatury i sztuki, historyków poszczególnych dyscyplin naukowych, socjologów i lekarzy, którzy sporządzili poszczególne biografie w oparciu o materiały źródłowe, co zbliża badania Büler do zastosowanego w niniejszym opracowaniu zabiegu wykorzystania opublikowanych (zastanych) monografii biograficznych (Büler, 1999, s. 32–33), które także powstały za sprawą wybitnych uczonych i pisarzy. Innymi badaniami, w których monografie biograficzne były głównym źródłem wiedzy na temat wybitnych postaci, były analizy prowadzone przez Catharine M. Cox.

metodologicznych badań własnych podjąłem się na początku części drugiej niniejszej monografii.

Można żywić nadzieję, że publikowane dziś biografie – artystów, sportowców, naukowców, przedstawicieli innych kategorii społecznych – mogą stać się w przyszłości istotnym źródłem wiedzy dla nauk humanistycznych oraz społecznych. Rezultaty takich badań będą miały wartość naukową, jeśli prowadzone studia będą obejmowały wiele przypadków (wielokrotne studium przypadku), ponieważ „pojedyncza biografia może okazać się zbyt niepowtarzalna, aby wiodła ku jakimkolwiek uogólnieniom” (Denzin, 1990, s. 68; Kubinowski, 2010, s. 176), oraz pod warunkiem, że autorem biografii włączonej do próby badawczej będzie uznany autorytet w cenionej dziedzinie wiedzy, tj. pisarz, naukowiec, dziennikarz (szerzej o biografiami naukowo-literackich i historycznych traktuje także część, w której omówiono metodologiczne podstawy badań własnych). Naukowy potencjał monografii biograficznej jako materiału badawczego wciąż nie został jeszcze odkryty i należy go wykorzystać w jakościowych badaniach

Autorka, wykorzystując przede wszystkim biografie napisane przez biografów, sięgała dodatkowo po autobiografie, zapisy w encyklopediach, słownikach oraz po źródła oryginalne (Cox, 1926, s. 23). Badaczka w celu poprawy metodologicznej rzetelności postulowała użycie możliwie wielu źródeł, oddzielanie faktów od ich subiektywnych interpretacji, do których skłonni są biografowie, oraz ewentualną konfrontację sprzecznych punktów widzenia, jeśli takowe pojawiałyby się w biografiami. Za najlepsze biografie uznawała te, które zawierają najmniej komentarzy: „Whenever biographical works are used, this must be kept in mind; and from the work of the biographer must be extracted the elementary facts stripped of his, and, as far as possible, any other subjective interpretations. The use of a number of independent works is advisable; these should represent opposite standpoints where such exist. The best biographies for the purpose are those which that contain the least comments” (Cox, 1926, s. 24). W Polsce badania nad rodzinnymi doświadczeniami wybitnych twórców w oparciu o dominujący materiał monografii biograficznych prowadziła między innymi Grażyna Mendecka (2019).

z zakresu nauk społecznych¹³. Tymczasem kwerendy biblioteczne doskonale nadają się do pozyskiwania opisów wykonanych kiedyś etnografii i jako takie stanowią materiał badawczy, który może posłużyć do generowania teorii (Konecki, 2009, s. XV). Monografie biograficzne są doskonałym źródłem zgłębiania człowieczeństwa; rozpiętym pomiędzy narodzinami jednostki i jej śmiercią; horyzontem przejawiania się uniwersaliów – wspólnych wszystkim ludziom doświadczeń życiowych (życia rodzinnego i jego znaczenia dla przyszłych losów jednostki, miłości, pracy, zmagania o byt i uznanie etc.) (por. Dubas, 2020, s. 119–120).

¹³ W kilku dyskusjach, które prowadziłem na ten temat z koleżankami i kolegami akademikami, pojawiały się afirmacyjne stanowiska zwracające uwagę na meta-analityczny charakter prezentowanych tutaj badań, w których dokonuję przeglądu licznych monografii biograficznych w celu wyodrębnienia i przeanalizowania w nich określonego aspektu tematycznego (rodzicielski kontekst w życiu wybitnych postaci kultury i nauki polskiej). W rozmowach podnoszono również ważną zaletę takich badań, które dają drugie życie monografiom biograficznym, tj. książkom powstającym zazwyczaj kosztem wieloletniej pracy biografów, którzy przeprowadza setki wywiadów, kwerend literatury i dokumentów osobistych dotyczących studiowanej postaci, a których efektem jest pojedyncza książka, która rezonuje przez jakiś czas, by potem najczęściej już nie powrócić w ponownym odczytaniu. Za inspirujące rozmowy oraz literaturę chciałem podziękować szczególnie następującym osobom: dr hab. prof. UŚ Elżbiecie Górnikowskiej-Zwolak, dr hab. prof. UŚ Markowi Rembierzowi oraz prof. dr hab. Mirosławowi Knapik. Ostatnia osoba zwróciła mi uwagę na pewną ważną subtelność dotyczącą kontrowersji, jakie wzbudzać może termin „najwybitniejsze” postacie kultury i nauki polskiej, który pierwotnie zamierzałem stosować. Ostatecznie postanowiłem użyć terminu „wybitne” postacie jako mniej ocennego i bardziej sprawiedliwego wobec tych twórców, którzy nie znaleźli się na kartach tej książki, a których osiągnięcia wcale nie ustępowały tym, które mają jej bohaterowie. Wielu dawnych i obecnych twórców, a ściślej ich dzieła, ma jeszcze szansę świecić w przyszłości blaskiem, który przyćmi obecne „rankingi” wielkości i uznania, stąd najlepiej nie stosować najwyższego stopniowania przymiotnika w zakresie oceny ludzkiego talentu. Bardzo dziękuję wspomnianym osobom za ich cenne uwagi.

Jest jeszcze inny powód – i uzasadnienie zarazem – wyboru gotowych monografii biograficznych zamiast realizacji badań terenowych. Żaden pojedynczy badacz nie jest bowiem w stanie opracować wielokrotnego studium przypadku dotyczącego znaczenia rodziców dla kształtowania się osobowości wybitnej z użyciem danych źródłowych (listów, autobiografii, wywiadów ze świadkami, fotografii etc.). Tylko dzięki sięgnięciu po gotowe monografie biograficzne można przeprowadzić studium aż 20 biografii wybitnych przedstawicieli kultury i nauki polskiej, jak w prezentowanej publikacji. Każda pojedyncza biografia wykorzystana w niniejszych badaniach pisana była co najmniej przez kilka lat – czasem trwało to nawet dekadę, jak w przypadku monografii autorstwa Andrzeja Franaszka (2012), który materiały do biografii Czesława Miłosza zbierał właśnie przez 10 lat; niektóre prace liczą nawet po 800 stron tekstu, jak na przykład biografia Bronisława Malinowskiego (Young, 2008). Inne monografie biograficzne, po które sięgam, powstawały 30 lat (!), jak w przypadku monografii o Josephie Conradzie autorstwa Zdzisława Najdera. Biografki Wisławy Szymborskiej – dziennikarki „Gazety Wyborczej” – odnotowują, że białe plamy w biografii noblistki zaczęły stopniowo znikać wraz z pozyskiwaniem kolejnych opowieści znajomych i przyjaciół Szymborskiej; takich spotkań odbyły ponad 100 (Bikont, Szczęsna, 2012, s. 7). Życie pojedynczego badacza to czas zbyt krótki do samodzielnego zbierania źródłowych danych biograficznych o 20 wybitnych twórcach, o których mowa w niniejszej książce. Nie ma zresztą racjonalnego uzasadnienia dla gromadzenia materiałów biograficznych od podstaw, skoro zostały już one opracowane przez zawodowych biografów¹⁴, i wystarczy tylko po nie sięgnąć, dając im nowe życie.

¹⁴ Skalę przedsięwzięcia przeprowadzenia gruntownych badań biograficznych nad daną postacią pokazuje fragment podziękowań, jakie Izabela Wagner, biografka Zygmunta Baumana, kieruje do jednej tylko grupy, tj. osób, które udzieliły jej wywiadów na temat bohatera, którym się zajęła (a to tylko jeden z obsza-

Kim są wybitne osobowości kultury i nauki polskiej, „produkt końcowy wychowania”, jak napisze Florian Znaniecki (1984, s. 406) o osobowym rezultacie wpływów socjalizacyjnych rodziców, dalszego środowiska wychowawczego i kultury? Wykaz nazwisk i świadectwo ich wielkości (wskaźnik w postaci uznania międzynarodowego) znajdzie Czytelnik w aneksie książki, a zagadnienie szlifowania drogocennej osobowości przez dom rodzinny i najbliższe otoczenie opisano w rozdziale drugim części drugiej. Rozdział ten, jak żaden inny w tej książce, pokazuje człowieka jako istotę niedokończoną, która wymaga pracy innych (edukacji) i swojej własnej (samowychowanie), dzięki czemu staje się tym, kim jest („man is a creature that is »unfinished«; through educational effort man becomes more of a man”; Dancák, 2017, s. 69). Właśnie w tym rozdziale ukazano ów proces pielęgnowania talentu przez rodziców na podstawie wyimków z monografii biograficznych, które poddano autorskiej interpretacji. Kolejność prezentowania poszczególnych życiorysów wybitnych postaci w podrozdziałach – a w zasadzie rodzicielskiej aktywności w zakresie ich kreowania – ma charakter alfabetyczny, ponieważ badani reprezentują bardzo zróżnicowaną wewnątrznie grupę osób. Jedynym wspólnym kryterium doboru próby badawczej

— rów analiz biograficznych, wcale nie najbardziej czasochłonnej, jeśli spojrzymy choćby w kierunku realizowanych przez każdego biografę kwerend w archiwach różnych instytucji): „Mam wieki dług wdzięczności wobec wszystkich moich respondentów żyjących w różnych częściach świata, z którymi przeprowadziłam wywiady do książki: w Warszawie (w porządku chronologicznym) rozmawiałam z Karolem Modzelewskim, Barbarą Szacką i Jerzym Szackim, Andrzejem Werblanem, Józefem Henem, Michałem Komarem, Stanisławem Obirkim, Marianem Turskim, Adamem Michnikiem, Jerzym Wiatrem, Tomaszem Kitlińskim i Adamem Ostolskim; w Poznaniu: z Romanem Kubickim i Piotrem C. Kowalskim; w Genewie z Bronisławem Baczką; w Nowym Jurku z Ireną Grudzińską-Gross, Krystyną Fischer i Janem Tomaszem Grossem; w Izraelu z Emanuelem Marksem, Shalwą Weil i Urim Ramem; w Wielkiej Brytanii z Griseldą Pollock, Tonym Bryantem, Janet Wolff, Keithem Testerem [etc. – przyp. M.B.]” (Wagner, 2021, s. 686–687).

był geniusz osoby potwierdzony wskaźnikiem uznania międzynarodowego, zastosowany zaś podział na dwie kategorie osób – posiadających rodziców posągowych bądź przeciętnych – wynika z autorskiej próby choć częściowego uporządkowania wielce niehomogenicznej grupy wybitnych postaci, które reprezentują całą paletę dziedzin nauki i sztuki, oraz z samego celu badań, jakim był zamiar wygenerowania modelu rodzica kreującego optymalne warunki dla rozwoju geniuszu swoich dzieci.

W rozdziale pierwszym trzeciej części książki podjęto między innymi próbę opracowania modelu rodzica facylitującego rozwój geniuszu swojego dziecka, który jako konstrukt teoretyczny wywiedziony z konkretnego okresu historycznego, w jakim żyli badani rodzice, musi ewoluować, jeśli miałby zachować żywotność i aktualność w zmieniającym się świecie. Należy bowiem pamiętać, że rodzice i krewni wybitnych postaci kultury i nauki polskiej pojawiający się na kartach tej książki to bohaterowie XIX i XX wieku – czasu, który dalece różnił się od współczesności. O potencjalnych ograniczeniach tego modelu i o tym, w jaki sposób wygenerowany wzór rodzica, którego zdecydowałem się określić mianem generatywnego (spolegliwego), może się obronić także w XXI wieku traktuje rozdział drugi części trzeciej.

Na koniec wprowadzenia w tematykę niniejszej książki warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden ważny aspekt podjętej problematyki badawczej. Aby zaspokoić rosnące potrzeby coraz bardziej wymagającego rynku pracy (w państwach wysoko rozwiniętych, w tym także w Polsce, odczuwamy dotkliwy brak lekarzy, inżynierów, informatyków, programistów etc.)¹⁵, systemy rodzinne

¹⁵ Oprócz ludzi wysoko wykwalifikowanych, za którymi zawsze podąża społeczeństwo, współczesność coraz bardziej potrzebuje ludzi twórczych. W latach osiemdziesiątych Józefa Sołowiej zauważała, że nie wystarczą już zalety takie jak pilność, pracowitość czy posłuszeństwo, coraz większa bowiem część społeczeństwa wykonuje pracę wymagającą wytwarzania czegoś nowego, jakiegoś nieznanego dotychczas produktu, znalezienia nowych rozwiązań organizacyjnych etc. Wzrasta więc zapotrzebowanie na pracowników wykazujących inwen-

i szkolne muszą – jak trafnie zauważał Karol Kotłowski ponad pół wieku temu, i nie za wiele pod tym względem się zmieniło – „wyciągnąć” z dzieci maksimum tego, co mogą one dać, nie ponosząc straty na zdrowiu, gdyż natura „produkuje” ludzi według krzywej Gaussa, dostarczając masy przeciętnie uzdolnionych oraz nielicznych wybitnie zdolnych. Ponieważ nie da się tego zrobić bez udziału rodziców wykształconych pod względem pedagogicznym (Kotłowski, 1968, s. 15–16), to prezentowana książka ma ambicję wskazania w wychowaniu dzieci kluczowych warunków sprzyjających zdobywaniu przez nie wybitnych osiągnięć zawodowych. I choć pomysłowi wyprowadzania z „formuły” wychowania geniuszy logicznych wskazań dla efektywnej edukacji ludzi wszelakich wysokich osiągnięć zarzucić można nadmierne i nieuzasadnione uogólnianie wniosków odnoszących się do bardzo specyficznej kategorii osób na inną grupę, to jednak można suponować, że wychowanie jednostek zarówno wybitnych, jak i uzyskujących znakomite rezultaty zawodowe wymaga kreowania również optymalnego środowiska wychowawczego. Oczywiście możliwe jest, i nierzadko tak się dzieje, że przedstawiciele obu wskazanych kategorii osób wywodzą się z dysfunkcyjnych środowisk wychowawczych, lecz wtedy ich rozwój odbywa się wbrew, a nie dzięki takim niekorzystnym warunkom.

■
cję, sprawność i elastyczność myślenia, umiejętność dostrzegania i rozwiązywania problemów (Sołowiej, 1986, s. 424).

Indeks nazw osobowych

A

Abramowicz Ryszard 106, 305

Adam David 34, 305

Addison Joseph 259

Alder Kurt 192, 319

Ambrozik Władysław 107, 305

Andrukowicz Wiesław 35, 88, 89,
305

Andrzejewski Jerzy 243

Asbury Kathrin 6, 32, 305

Assorodobraj-Kula Nina 41

B

Bacon Francis 12, 279

Baczko Bronisław 21

Bakiera Lucyna 57, 60, 305

Bałucki Michał 151

Banasiak Jan 48, 54, 55, 127, 305

Bandura Albert 57, 305

Bauman Maurycy 213, 220

Bauman Teresa 112, 316

Bauman Zofia 213, 215

Bauman Zygmunt 14, 20, 27, 36,
41, 84, 119, 120, 152, 167, 212,
213, 214, 215, 216, 217, 218, 219,
220, 225, 231, 260, 262, 264,

266, 267, 269, 271, 274, 275,

278, 282, 283, 287, 294, 301

Baumanowie 120, 212, 213, 214,
218

Beck Ulrich 28, 305

Becker Howard Saul 104, 121, 306

Beethoven Ludwig van 42, 255

Belina-Prażmowski Władysław 196

Bernasiewicz Maciej 92, 306, 316

Bernstein Basil 238

Białobłocki Jan 224

Biernacki Michał 248

Bieroń Tomasz 306

Bikont Anna 20, 123, 194, 195,
196, 306

Binet Alfred 33

Birkowski Fabian 215

Bloom Allan 291, 292, 306

Bobrowska Ewa 132

Bobrowski Tadeusz 134, 135, 136,
138, 139

Bogdański Aleksander 309

Boguski Józef Jerzy 190

Bonowicz Wojciech 123, 198, 199,
200, 201, 202, 203

- Bonusiak Włodzimierz 123, 234,
235, 236, 237, 306
- Botticelli Sandro 43
- Bourdieu Pierre 126, 306, 318, 322
- Boy-Żeleński Tadeusz zob. Żeleński
Tadeusz (pseud. Boy)
- Bratkowski Stefan 106, 305
- Brezinka Wolfgang 66, 68, 69, 306
- Bronfenbrenner Urie 76
- Brożek Anna 35, 36, 123, 227, 306
- Bryant Tony 21
- Brzozowski Stanisław 123, 234,
235, 237, 306
- Buck Craig 96, 309
- Büler Charlotte 17, 105, 106, 306
- Burgess Ernest W. 104, 306
- Bush George W. 304
- C**
- Całek Anita 8, 121, 122, 123, 124,
284, 285, 286, 307
- Carrière Jean-Cluade 299, 307
- Cavour Camillo Benso 279
- Chałasiński Józef 103, 108
- Chopin Fryderyk 35, 36, 74, 75,
179, 183, 184, 220, 221, 222,
223, 224, 225, 226, 227, 228,
229, 230, 231, 254, 255, 257,
260, 263, 264, 265, 266, 268,
269, 271, 272, 275, 287, 294,
299, 301
- Chopin Ludwika 220, 228, 230
- Chopin Mikołaj 220, 221, 223,
224, 228
- Chopinowie 222, 224, 225, 257,
263
- Chowaniec Józef 199
- Choynowski Mieczysław 173
- Churchill Lord Randolph 280
- Churchill Winston Leonard Spen-
cer 58, 280, 282
- Cichy Edward 306
- Ciczkowski Wiesław 106, 313
- Cielewicz Ignacy 248
- Cieśla Stanisław 305
- Cieślik Krzysztof 311
- Conrad-Korzeniowski Joseph 14,
20, 75, 105, 131, 132, 133, 134,
135, 136, 137, 138, 139, 152,
183, 254, 255, 256, 257, 260,
262, 263, 264, 265, 266, 267,
269, 270, 271, 272, 274, 275,
283, 287, 301
- Coppola Francis Ford 301
- Cox Catharine Morris 17, 18, 26,
31, 33, 42, 113, 259, 307
- Coyle Brendan 112, 307
- Creswell John W. 129, 307
- Cricka Francis 31
- Csíkszentmihályi Mihály 115,
116, 307
- Curie Ewa 187, 189, 190, 307
- Curie Piotr 218, 266
- Czechow Anton 95, 166
- Czerkawski Andrzej 319
- D**
- Dancák Pavol 21, 289, 307

Dante Alighieri 43, 259, 279
Darwin Karol 26, 27, 30, 267
Dawid Jan Władysław 72, 73, 260
Dąbrowski Kazimierz 49, 87, 278,
279, 280, 281, 282, 308
Defoe Daniel 186
Delacroix Ferdinand Victor
Eugène 184, 229
Demokryt 43
Denzin Norman Kent 18, 308
Devi Ananda 98, 99, 308
Dickens Charles 259
Dickstein Szymon 307
Dobroski Konrad 250
Domosławski Artur 123, 231, 232,
234, 286, 308
Dostojewski Fiodor 95
Dróżka Wanda Maria 118, 308
Dubas Elżbieta 13, 19, 308, 319
Dulczewski Zygmunt 17, 120, 121,
308
Duncan Isadora 264
Durkheim Émile 14, 31, 67, 70,
103, 126, 308
Dygasiński Adolf 73
Dyrda Beata 26, 34, 59, 308

E

Ecler-Nocon Beata 104, 117, 127,
308
Eco Umberto 28, 299, 307, 309
Edison Thomas Alva 25, 105, 267
Einstein Albert 27, 99, 115, 169,
243, 264, 271, 280

Elsner Józef 228, 294
Erikson Erik Homburger 50, 51,
52, 53, 87, 89, 97, 105, 171, 309

F

Falkowska Maria 69, 106, 123,
159, 160, 161, 163, 164, 309
Falska Maria 69
Faraday Michael 267
Fichte Johann Gottlieb 259
Fischer Krystyna 21
Flick Uwe 110, 111, 276, 309
Flyvbjerg Bent 109, 309
Foerster Fryderyk Wilhelm 71
Ford Aleksander 303
Forward Susan 96, 309
Franaszek Andrzej 123, 238, 239,
240, 241, 242, 243, 268, 309
Franciszek (właśc. Jorge Mario
Bergoglio) 7, 316
Franciszek Józef 204
Frazer James George 9
Fredro Aleksander 151
Freud Zygmunt 48, 55, 272
Fromm Erich 101, 309

G

Gadamer Hans Georg 304
Gajewska Agnieszka 168, 169, 170,
171, 173, 278, 283, 309
Galileusz (właśc. Galileo Galilei)
109, 279
Galton Francis 30, 34
Gardner Howard 26, 116, 272, 309

- Gavault Paul 151
 George David Lloyd 270
 Gębicka Cecylia 160
 Giddens Anthony 47, 310
 Gierczyk Marcin 26, 310
 Gierlińska Anna 314
 Gilewicz Joanna 322
 Giza Anna 17, 310
 Glaser Barney G. 9, 110, 113, 118,
 129, 130, 256, 261, 273, 310,
 312
 Glemp Józef 200
 Gładkowska Konstancja 229
 Godlewski Grzegorz 316
 Godyń Mieczysław 318
 Goertzel Mildred 211, 287
 Goertzel Victor 36, 189, 211, 255,
 259, 261, 277, 287, 310, 321
 Goffman Ervin 281
 Goldszmit Henryk zob. Korczak
 Janusz
 Goldszmit Hersz 158
 Goldszmit Jakub 159
 Goldszmit Józef 75, 113, 158, 159,
 160, 161, 162, 163, 165, 255,
 262, 263
 Gomola Aleksander 309
 Gore Janet 257, 259, 321
 Gorzko Marek 310, 312
 Górnicki Łukasz 215
 Górnikowska-Zwolak Elżbieta 19,
 319
 Grabiński Stefan 170
 Gravesande Willem Jacob 259
 Grażyński Ryszard 309
 Grochalska Monika 104, 112, 310
 Grochowska Magdalena 13, 310
 Gromek-Illg Joanna 123, 193, 194,
 195, 196, 197, 198, 310
 Gromkowska-Melosik
 Agnieszka 104, 112, 126, 310
 Gross Jan Tomasz 21
 Grudzińska-Gross Irena 21
 Gruszka-Zych Barbara 149, 150,
 152, 310
 Gryglak Stefania 200
 Grzebałkowska Magdalena 233,
 310
 Grzymała Wojciech 229
 Gurycka Antonina 92, 93, 310
 Gutowska-Nowak Barbara 305
 Guzowska Małgorzata 305, 317
- H**
- Halsey Mark 94, 310
 Harwas-Napierała Barbara 57, 60,
 86, 87, 89, 94, 127, 219, 311
 Haydn Franz Joseph 42
 Hedin Sven 214
 Hegel Georg Wilhelm Friedrich
 25
 Hejmej Przemysław 309
 Helling Ingeborg K. 16, 311
 Hen Józef 21
 Herczyński Ryszard 156
 Hipokrates 43
 Hitchcock Alfred 301
 Hochfeld Julian 41, 152, 294

Hockuba Jadwiga 314
Hojka Zbigniew 106, 311
Hugo Victor 131, 133
Humboldt Wilhelm von 105
Hurwic Józef 187, 188, 191, 311

I

Ingarden Roman 198
Iremonger Lucille 277
Iwaszkiewicz Jarosław 294

J

Jadacki Jacek Juliusz 35, 36, 123,
227, 306
Jagodziński 186
Jan Paweł II 203, 204, 208, 211
Jarosz Józef 306
Jarosz Krzysztof 308
Jasanoff Maya 123, 132, 133, 134,
135, 136, 311
Jedlewski Stanisław 106
Jefferson Thomas 259, 280, 282
Jezus z Nazaretu 83
Jobs Steve 264
Johnson Paul 13, 280, 311
Juszczyk Stanisław 111, 311

K

Kacperczyk Anna 103, 312
Kalkbrenner Fryderyk 228
Kamiński Aleksander 106, 108,
112, 311
Kantor Helena 140, 141
Kantor Marian 140, 298

Kantor Tadeusz 14, 36, 44, 75, 113,
130, 139, 140, 141, 142, 143,
254, 257, 260, 262, 266, 268,
269, 273, 275, 287, 302
Kantorowie 141
Kapuścińscy 234
Kapuścińska Alicja 232
Kapuścińska Barbara 231
Kapuścińska Maria 233, 265
Kapuściński Józef 234, 298
Kapuściński Ryszard 84, 166, 182,
231, 232, 233, 234, 253, 254,
256, 257, 263, 264, 265, 266,
267, 268, 269, 274, 286, 287,
298, 302
Karpowicz Stanisław 72
Karwowski Maciej 43, 311
Kaźmierska Kaja 16, 104, 306,
311, 318
Kendall Paul Murray 286
Kerntopf Jan 246
Kierkegaard Søren 105
Kieszkowska Anna 305
Kieślowsky 144, 145, 193, 256,
263
Kieślowska Barbara 144
Kieślowska Ewa 144
Kieślowski Krzysztof 5, 36, 42, 44,
63, 74, 101, 130, 144, 145, 146,
147, 159, 165, 193, 203, 233,
254, 256, 260, 262, 263, 264,
265, 266, 268, 269, 271, 274,
277, 287, 302

- Kieślowski Roman 144, 145, 231
Kilar Aniela Neonilla 147
Kilar Jan Franciszek 147, 149, 150
Kilar Wojciech 14, 63, 74, 75, 84,
85, 101, 147, 148, 149, 151, 152,
153, 225, 254, 255, 262, 263,
264, 265, 266, 267, 269, 276,
278, 282, 283, 287, 302
Kilarowie 264
Kindziuk Milena 123, 204, 205,
206, 207, 208, 209, 210, 211,
311
Kitlińska-Król Małgorzata 309,
319, 323
Kitliński Tomasz 21
Klekot Ewa 310
Klich Aleksandra 201, 323
Klichowski Michał 289, 311
Kłoskowska Antonina 10, 11, 12,
185, 191, 311
Knapik Mirosława 19
Kochanowicz Jerzy 306
Kochanowski Jan 186, 215
Kocówna Barbara 180, 182, 185,
186, 312
Kolumb Krzysztof 26, 58, 279
Kołakowscy 154
Kołakowska Lucyna 155
Kołakowska Tamara 154
Kołakowski Jerzy 153, 154, 155
Kołakowski Leszek 41, 75, 150,
153, 154, 155, 156, 157, 158,
170, 238, 254, 255, 262, 263,
265, 266, 277, 282, 287, 303
Komar Michał 21
Konarski Stanisław 237
Konarzewski Krzysztof 70, 125,
198, 312
Konecki Krzysztof 19, 103, 312
Korczak Janusz (właśc. Henryk
Goldszmit) 36, 43, 62, 63, 65,
69, 70, 74, 75, 84, 85, 104, 106,
113, 158, 159, 160, 161, 162,
163, 164, 165, 166, 167, 193,
254, 255, 262, 263, 265, 266,
267, 268, 269, 270, 277, 282,
287, 303
Kortas Jan 37
Korzeniowscy 132, 193
Korzeniowski Apollo 131, 132,
134
Korzeniowski Józef Teodor Konrad
zob. Conrad-Korzeniowski
Joseph
Kostkiewicz Janina 71, 312
Kostyło Piotr 308
Kotarbiński Tadeusz 13, 35, 41,
64, 65, 66, 77, 84, 85, 86, 111,
312
Kotłowski Karol 23, 66, 91, 312
Kotusiewicz Alicja Anna 106, 315
Kowalczevska Joanna 305
Kowalski Piotr C. 21
Kowalski Stanisław 104, 305, 312
Kozielecki Józef 9, 29, 57, 58, 59,
60, 184, 263, 312
Koziołek Ryszard 290, 291, 312
Kraśniński Zygmunt 189

Krasoń Katarzyna 291, 312
Kraszewski Józef Ignacy 164
Król Marcin 314
Krzywicki Ludwik 103
Krzyżanowska Tekla Justyna 220
Krzyżanowski Julian 6, 123, 183,
215, 249, 250, 312
Kubicki Roman 21
Kubik Władysław 107, 313
Kubinowski Dariusz 18, 313
Kucia Marek 308
Kudelski 226
Kukuczka Jerzy 58
Kula Witold 13
Kunat Zygmunt 240
Kupczyński Piotr 186
Kwaśnica Robert 46, 313

L

Lachner 226
Lalak Danuta 118, 122, 127, 313
Lasocińska Kamila 25, 56, 313
Lebuda Izabela 32, 313
Lem Samuel 168, 169, 172, 231
Lem Stanisław 14, 36, 63, 74, 75,
101, 120, 147, 167, 168, 169,
170, 171, 172, 173, 225, 253,
254, 255, 256, 257, 260, 262,
263, 264, 265, 266, 267, 275,
276, 278, 282, 283, 287, 298,
303
Lemowie 172
Lemire Laurent 313

Lepalczyk Irena 106, 108, 104,
112, 313
Lewinson Janina 218
Limont Wiesława 26, 313
Lipiński Andrzej 319
Liszt Ferenc 183, 228, 229
Livingstone David 238
Lombroso Cesare 7, 278, 279, 313
London Jack 314

Ł

Łastik Salomon 91, 92, 313
Łączka Józefa 175
Łukasiewicz Apolonia 235, 237
Łukasiewicz Franciszek 235, 236,
237
Łukasiewicz Ignacy 44, 75, 234,
235, 236, 237, 262, 264, 266,
287, 303
Łukasiewicz Józef 234, 235, 264
Łukasiewiczowie 237
Łyś Grzegorz 9, 175, 176, 177, 178,
313

M

Machiavelli Niccolò 43, 74
Malinowsy 179
Malinowska Józefa 174, 177, 178,
179
Malinowski Bronisław 14, 20, 75,
124, 173, 174, 175, 176, 177,
178, 179, 180, 257, 260, 262,
263, 264, 265, 267, 271, 275,
287, 303

- Malinowski Lucjan 175, 176, 231
 Maliszewski Krzysztof 45, 71, 72,
 77, 79, 82, 83, 84, 281, 313, 314
 Marks Emanuel 21
 Marks Karol 13
 Matejko Jan 141
 Materne Jerzy 104, 314
 Matsumoto Teruo 107, 314
 Mauss Marcel 8, 314
 May Karol 170, 214
 Melosik Zbyszko 76, 77, 78, 114,
 253, 289, 314
 Mencwel Andrzej 316
 Mendecka Grażyna 18, 25, 26, 37,
 99, 100, 190, 261, 262, 264,
 275, 314
 Mendelejew Dmitrij 42, 191
 Mentzel Zbigniew 116, 153, 154,
 155, 156, 157, 158, 314
 Merton Robert K. 38, 39, 108, 314
 Merton Thomas 243
 Meyer Jürgen Bona 7
 Michalski Krzysztof 304
 Michał Anioł (właśc. Michelangelo
 di Lodovico Buonarroti Simoni)
 259, 279
 Michnik Adam 21
 Mickiewicz Adam 132, 133, 189,
 238
 Mieszalski Stefan 106, 315
 Mika Stanisław 125, 314
 Mikulińska Lucyna 198
 Mill John Stuart 272
 Miller Alice 90, 94, 95, 96, 98,
 100, 166, 297, 314
 Miłkowski Maciej 211
 Miłosz Aleksander 239, 242
 Miłosz Czesław 14, 20, 29, 36, 42,
 43, 44, 63, 65, 75, 84, 135, 152,
 165, 183, 212, 231, 238, 239,
 240, 241, 242, 243, 244, 254,
 256, 259, 260, 262, 263, 265,
 266, 267, 268, 269, 274, 283,
 287, 294, 303
 Miłosz Weronika 239
 Miłosz Witold 240
 Mirski Kazimierz 151
 Mitoraj Igor 142
 Miziński Jan 321
 Modrzejewska-Świgulska
 Monika 25, 313, 319, 320
 Modrzewski Jerzy 107, 305
 Modzelewski Karol 21
 Mońka-Stanikowa Anna 106, 315
 Morawska Ewa 314
 Mozart Wolfgang Amadeusz 42
 Muskała Maciej 112, 315
- N**
- Najder Zdzisław 20, 131, 133, 134,
 137, 139, 270, 271, 272, 315
 Nalaskowski Aleksander 25, 27,
 28, 51, 105, 315
 Napoleon Bonaparte 58, 238
 Nawroczyński Bogdan 64, 65, 66,
 67, 68, 72, 73, 74, 106, 107, 261,
 315, 322

Neill Alexander Sutherland 44
Newerly Igor 270
Newton Isaac 27, 279
Neyman Elżbieta 306
Nęcka Edward 25, 33, 36, 43, 277,
315
Nichols Tom 258, 315
Nietzsche Friedrich 95, 105, 166
Nisbett Richard Eugene 10, 315
Noszczyk-Bernasiewicz
Monika 92, 306, 316
Nowacka Beata 234, 315
Nowak Stefan 108, 316
Nowak-Dziemianowicz Miro-
sława 46, 93, 125, 277, 316
Nowicka Poliksena 244
Nowosielski Jerzy 142
Nusbaum Józef 307

O

Obirek Stanisław 21
Ochse Roger 26, 31, 34, 36, 43, 82,
189, 255, 261, 267, 316
Olbrycht Katarzyna 60, 67, 316
Olczak-Ronikier Janina 69, 106,
123, 158, 159, 160, 162, 163,
164, 165, 167, 168, 169, 316
Oppenheimer Robert 267
Orliński Wojciech 120, 123, 168,
169, 170, 171, 172, 173, 316
Orzechowski Stanisław 215
Orzeszkowa Eliza 159
Ossowska Maria 76, 316
Ossowski Stanisław 11, 12

Ostolski Adam 21
Ostrowska Joanna 318

P

Paderewska Antonina 244
Paderewski Ignacy 30, 43, 44, 63,
74, 231, 244, 245, 246, 247,
248, 249, 254, 257, 260, 262,
263, 264, 265, 266, 268, 269,
270, 271, 275, 276, 277, 283,
287, 299, 303
Paderewski Jan 244, 245, 246,
247, 248, 249
Palka Stanisław 318
Paluch Andrzej Krzysztof 123,
174, 176, 316
Parsons Talcott 108
Passeron Jean-Claude 126, 306
Pawelec Andrzej 320
Paweł, święty 89
Pawlik Sabina 316
Pawlikowska Maria 239
Petrarca Francesco 43
Piber Andrzej 311
Picasso Pablo 264
Pieter Józef 7, 8, 30, 106, 311, 316
Pietrusiewicz Janina 155, 156
Pietrusiewicz Lucyna 153, 155
Pietrusiewicz Wiktor 155, 156
Pilch Tadeusz 112, 311, 316
Pinker Susan 81, 317
Piorunek Magdalena 104, 308, 317
Pius IX 303
Planck Max 267

- Platon 43
 Pleśniarowicz Krzysztof 123, 140, 141, 142, 143, 317
 Plomin Richard 6, 32, 305
 Poincaré Henri 33
 Polański Roman 147
 Pollock Griselda 21
 Pomian Krzysztof 314
 Pope Alexander 259
 Poppek Stanisław 25, 37, 125, 317
 Popiołek Joanna 307
 Popławski Jan Ludwik 313
 Popper Karl 109
 Pospiszyl Kazimierz 50, 277, 317
 Potocka Delfina 229
 Prochowski Leonard 146
 Prus Bolesław 72
 Przećławska Anna 290, 317
 Przyboś Julian 12
 Przybyła Wiesław 145
 Pufal-Struzik Irena 25, 57, 61, 292, 317
 Pyszczek Grzegorz 42, 43, 317
- R**
- Radlińska Helena 80, 104, 106, 108
 Radzicki Józef 305
 Radziewicz-Winnicki Andrzej 239, 317, 319
 Ram Uri 21
 Rej Mikołaj 186, 215
 Rejment Józef 113, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 263, 264
- Rembierz Marek 19, 65, 317
 Reymont Władysław 44, 63, 74, 75, 101, 113, 130, 166, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 253, 254, 256, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 273, 276, 287, 298, 304
 Rieger Adam 151
 Riemann Fritz 97
 Riesman David 39
 Ripley Amanda 66, 264, 317
 Roeske Wojciech 123, 234, 235, 237, 317
 Rogers Carl Ransom 55, 56, 280, 281
 Rogoszówna Zofia 171
 Romanek Michał 321
 Rosiak Dariusz 119, 123, 214, 216, 217, 218, 317
 Roter Adam 107, 319
 Rousseau Jan Jakub 13, 67, 279
 Rurawski Józef 123, 180, 181, 182, 183, 272, 318
 Rushdie Salman 232
 Rusinek Michał 14, 318
 Russell Bertrand 270
 Rybicka Dorota 308
- S**
- Sajkowska Monika 104, 112, 318
 Sand George 184, 229
 Sartre Jean-Paul 13
 Sawicki Krzysztof 305
 Sawisz Anna 126, 318

Schier Katarzyna 96, 97, 98, 318
 Schiller Friedrich 64, 95, 166
 Schirmer Grażyna 313
 Schirmer Jacek 313
 Schütze Fritz 17, 318
 Scott Ridley 301
 Sandlerowa Irena 157, 158
 Shakespeare William 259
 Shaw Clifford R. 306
 Sienkiewicz Henryk 6, 44, 74, 75,
 101, 130, 150, 170, 182, 183,
 185, 210, 211, 214, 249, 250,
 251, 253, 254, 256, 257, 262,
 263, 264, 265, 266, 267, 273,
 287, 304
 Silverman David 111, 318
 Simonton Dean Keith 26, 28, 30,
 32, 33, 34, 184, 280, 293, 294,
 318
 Skarbak Fryderyk 220, 223
 Skarga Piotr 215
 Skinner Burrhus Frederic 55
 Skłodowscy 187, 188, 189, 190,
 191, 256, 257, 264
 Skłodowska Bronisława 187, 191,
 268
 Skłodowska Helena 187
 Skłodowska Zofia 187
 Skłodowska-Curie Maria 29, 36,
 41, 42, 53, 63, 74, 75, 84, 117,
 118, 129, 150, 154, 159, 170,
 171, 179, 187, 188, 190, 191,
 192, 194, 203, 218, 219, 224,
 238, 239, 254, 256, 257, 259,
 260, 262, 263, 265, 266, 267,
 268, 271, 275, 277, 287, 299,
 304
 Skłodowski Józef 187, 191
 Skłodowski Władysław 12, 179,
 187, 189, 203, 231
 Sławek Tadeusz 16, 64, 65, 318,
 338
 Słowacki Juliusz 133, 169, 170,
 186, 189
 Słowik Aneta 308
 Smarduch Maria 199
 Smolińska-Theiss Barbara 104,
 161, 285, 318
 Smorawiński Mieczysław 196
 Sofokles 43
 Sokrates 43
 Sołdaczukowa Halina 322
 Sołowiej Józefa 22, 23, 25, 27, 34,
 318
 Spearman Charles 34
 Spinoza Baruch 279
 Spitzer Manfred 81, 319
 Stachowicz Katarzyna 158, 162,
 163, 193, 268, 270, 319
 Stangret-Kantor Maria 143
 Staszic Stanisław 72
 Stein Edyta 117
 Sternberg Robert J. 307, 309
 Stępkowska Karina 192, 319
 Strauss Anselm Leonard 9, 110,
 113, 118, 129, 130, 256, 261,
 273, 310, 312
 Strzelecki Jan 317

Sulik Monika 104, 293, 319
Surmiak-Domańska Katarzyna 5,
123, 144, 145, 146, 147, 319
Swift Jonathan 259
Swoboda Antoni 235
Syrek Ewa 107, 319
Syruc Józefa 240
Szacka Barbara 21
Szacki Jerzy 21
Szczepański Jan 11, 12, 103
Szczęsna Joanna 20, 123, 194, 195,
196, 306
Szczublewski Józef 249, 251, 319
Szekspir William zob. Shakespeare
William
Szkuclarek Tomasz 62, 76, 314,
320
Szlendak Tomasz 125, 319
Szmidt Krzysztof J. 25, 43, 44, 89,
104, 277, 295, 319, 320
Szreder Mirosław 111, 320
Sztompka Piotr 308
Sztumski Janusz 60, 320
Szuman Henryk 320
Szyllerowa Hanna 307
Szymanowski Adam 309
Szymańska Natasza 314
Szymborscy 196
Szymborska Anna 196, 197
Szymborska Wisława 14, 20, 41,
42, 43, 44, 75, 135, 185, 193,
194, 195, 196, 197, 218, 219,
254, 255, 257, 262, 263, 264,
265, 266, 274, 287, 304

Szymborski Wincenty 195, 196,
231
Szymczukiewicz Magdalena 317
Szymor Piotr 322

Ś

Śliwerski Bogusław 47, 56, 57, 62,
63, 106, 107, 127, 315, 320
Śniadecki Jędrzej 72
Świtalski Wojciech 308, 319

T

Tatarkiewicz Władysław 11, 12,
41, 117
Taub Samuel 206
Taylor Charles 71, 320
Tester Keith 21
Theiss Wiesław 104, 106, 107, 285,
314, 318, 320
Thomas Wiliam 103
Thomason Timothy C. 55, 278,
279, 280, 281, 321
Tischner Józef 63, 74, 75, 85, 101,
129, 171, 198, 199, 200, 201,
202, 203, 224, 225, 231, 239,
253, 254, 255, 256, 257, 260,
262, 263, 264, 265, 266, 269,
276, 287, 304
Tischner Józef senior 198, 200
Tischner Marian 199
Tischner Weronika 198
Tischnerowie 193, 264
Todd-Kvam John 112
Todd-Kvam Mari 112

Toffler Alvin 232
Tołstoj Lew 105
Tomanek Paweł 309
Tomaszewski Tadeusz 41
Topolski Jerzy 285, 321
Trautman Andrzej 309
Trentowski Bronisław 72
Turner Jonathan H. 108, 321
Turowicz Jerzy 173
Turski Marian 21
Twardowski Jan 233, 310

U

Updike John 232
Urban Bronisław 313

V

Vinci Leonardo da 43

W

Wagner Izabela 20, 21, 27, 41, 119,
120, 123, 212, 213, 214, 215,
216, 218, 220, 269, 321
Walancik Marek 315
Waniek Katarzyna 318
Wapiński Roman 123, 244, 245,
246, 247, 248, 249, 321
Watson James 31
Watt James 259
Wąsiński Arkadiusz 219, 321
Webb James T. 257, 259, 321
Weber Max 27, 101, 321
Weigel George 203, 205, 208, 211,
321

Weil Shalva 21
Werblan Andrzej 21
Wernic Henryk 73
Wertenstein-Żuławski Jerzy 314
Wiatr Jerzy 21
Wierzyński Kazimierz 123, 220,
222, 228, 229, 230, 231, 321
Wilczek-Krupa Maria 123, 148,
149, 150, 151, 152, 267, 278,
321
Wilde Oscar 105
Wilson Woodrow 189
Witkiewicz Stanisław 178
Witkowski Lech 45, 67, 76, 77, 79,
80, 81, 106, 107, 258, 315, 321,
322
Włodarczyk-Madejska
Justyna 112, 322
Włodarek Jan 308, 310, 311, 312
Włodek Adam 197
Wodzińska Maria 229
Wojnar Irena 290, 322
Wojtych Ewa 315
Wojtyła Edmund 206, 208, 209
Wojtyła Emilia 205, 206, 207
Wojtyła Karol 36, 53, 75, 117, 154,
200, 203, 204, 206, 207, 208,
209, 210, 211, 254, 257, 260,
262, 263, 264, 265, 266, 267,
268, 269, 274, 276, 277, 287,
304
Wojtyła Karol senior 203, 204,
205, 206, 207, 208, 209, 210,
211

Wojtyłowie 193, 205, 206, 207
Wolff Janet 21
Wollner Sabina 169
Wolter (właśc. Voltaire François-
-Marie Arouet) 279
Wołk Zdzisław 107, 322
Woroniecka Grażyna 321
Worsyn-Antoniewicz 237
Woyciechowski Tytus 224
Wójcik Roman 106, 305
Wroczyński Ryszard 108
Wyspiański Stanisław 152
Wyszyński Stefan 200

Y

Yamazaki Małgorzata 307
Yin Robert K. 129, 322
Young Michael Warren 20, 123,
124, 174, 175, 176, 177, 178,
179, 322

Z

Zamoyski Adam 30, 123, 184,
220, 221, 222, 223, 225, 226,
227, 245, 246, 247, 248, 270,
273, 283, 322
Zamoyski Władysław 194
Zarycki Tomasz 126, 322
Ziątek Zygmunt 234, 315
Ziemska Maria 85, 86, 125, 275,
318, 322
Ziółkowski Marek 308, 310, 311,
312
Znaniński Florian 21, 38, 39, 40,
41, 42, 47, 103, 120, 121, 238,
322, 323

Ż

Żeleński Tadeusz (pseud. Boy) 152
Życiński Józef 47, 201, 323
Żywczok Alicja 104, 309, 319, 323
Żywicki Mateusz 309
Żywny Wojciech 223

**To Raise a Genius
Parents in biographies of the outstanding individuals
of Polish culture and science**

S u m m a r y

The monograph presents the theory of the generative parent, whose presence facilitates the development of outstanding personality traits in children. Studies of human excellence and genius illuminate the influence of biological (intelligence), psychological (openness, criticism, perseverance and persistence of the individual), cultural (the level of socio-economic development of societies) and environmental (family, school) factors. The presented research on Polish Nobel Prize winners (Miłosz, Reymont, Sienkiewicz, Skłodowska-Curie, Szymborska) and other outstanding representatives of Polish culture and science (Bauman, Chopin, Conrad-Korzeniowski, Kantor, Kapuściński, Kiesłowski, Kilar, Kołakowski, Korczak, Lem, Łukasiewicz, Malinowski, Paderewski, Tischner, Wojtyła) focuses its attention on the importance of the family home in the maturation of their talent. The case study method has allowed to provide insight into, among other things, marital relations, parenting styles, emotional bond with the child, social background of parents, their interests, ways of spending leisure time, which, in turn, has made it possible to develop a model of the parent and identify material and social conditions whose occurrence is conducive to the expression of outstanding personality traits in children (high parental format, parental mindfulness, parental generative need, reading books at home, average wealth).

The monograph begins with an overview of the concepts of creativity and genius. The issues addressed are usually considered within the field of psychology and pedagogy of creativity, but also within the framework of special pedagogy – after all, gifted school children are an important category of students with special educational needs. In turn, while considering the environmental causes of human eminence, we inevitably touch upon the subject of social pedagogy, which enriches the genetic analysis of this phenomenon with its concepts (unseen environment, awakening of social forces, environment of upbringing). Outstanding people (“eminent individuals, distinguished men”), geniuses and greatness are also the subject of interest of the already-established subdiscipline of psychology of genius. As early as the 1920s, extensive research was conducted on the childhood and youth of 301 of the most outstanding men and women – artists, musicians, soldiers, statesmen, writers, philosophers – who lived between 1450 and 1850. Biographical data on these individuals was treated in the study as an indicator of their intelligence and potential (“native endowment”). For that reason, the first chapter of the

monograph analyzes creativity treated elitistically (the property of outstanding individuals who change the world), rather than creativity in egalitarian terms (the property of every person enjoying their own discoveries).

The second chapter constitutes a consideration around the issues of good parenting and a compliant parent (first in terms of behavioral, psychoanalytic, humanistic and transgressive psychology, and then in pedagogical terms). In the current market of pedagogical ideas, it is possible to notice many new and interesting concepts that were first developed both many years ago and quite recently. The monograph pays particular attention to five proposals in which the concept of upbringing takes into account the need for the formation of non-conformist, non-trivial personalities that rise above social mediocrity. Among the concepts which exhibit great potential for creating an educational environment conducive to the maturation of artists, we can include – with full awareness of the arbitrariness of the choice made – Tadeusz Sławek's concept of "(self-) unlearning," Zbyszko Melosik's concept of full acculturation of the young generation, Lech Witkowski's proposal of bipolarity, Krzysztof Maliszewski's concept of upbringing to fragility or, finally, Tadeusz Kotarbiński's concept of the compliant parent. Part one of the book ends with a reflection on the difficult parent (also referred to as the toxic parent).

Part two begins with a description of the research method used in the study. This is followed by a closer look into family homes and, more broadly, the educational environment of prominent figures of Polish culture and science, divided into two categories of parents (so-called statuesque and average). The research deals with the families that raised children who, over time, became the most prominent representatives of the Polish nation (the choice of figures was limited to the 19th and 20th centuries).

In the third part of the monograph, the author develops the theory of the generative (compliant) parent. The described features of the educational environment could be reduced to two characteristics associated with the person of the compliant parent and two attributes of the immediate environment, which are difficult to completely separate from the parent who creates this environment (hence they could be called the big four). The physical presence of the parent, the act of designing the child's future by the parent (very often wrongly condemned and treated as a parenting error) and the making of various demands, which together have been called parental attentiveness, followed by the manifestation of the generative need as an attribute of the parent, the parent creating a climate of knowledge, as well as organizing a socially diverse environment rich in intellectual excitement, are the attributes of the model parent and the environment they create, which can produce – judging by the biographies of the people studied – excellent results in the adult lives of their children. This hypothesis is formal rather than factual in nature, since regardless of the type of works that were created by the studied individuals – in science, art, or, most broadly speaking, "culture" (literature, music,

film, etc.) – the attitudes of the parents were similar and did not differentiate the nature of their children’s achievements. Moreover, several of the artists studied, such as Tischner, Reymont and Lem, followed their own individual paths of life choices, while others, such as Paderewski, Wojtyła and Kilar, followed the paths set for them by their parents. The environment of upbringing thus had the character of a universal undersoil in which the multiple talents of those raised in it germinated. By “excellent results” I mean the products of the human spirit (poetry, masterpieces of fiction, art, film, outstanding scientific achievements, pertinent sociological diagnoses and outstanding philosophical treatises) that achieved worldwide fame and popularity. A not insignificant contribution to this, as can be concluded, was made by the parents of the representatives of the Polish intellectual aristocracy studied in the pages of this monograph.

Spis treści

Wprowadzenie | 5

Część I

Znaczenie środowiska rodzinnego dla rozwoju geniuszu | 25

Wybitność – twórczość – geniusz | 25

Dobre wychowanie i spolegliwy rodzic | 45

Ujęcie psychologiczne | 48

Ujęcie pedagogiczne | 62

Złe wychowanie i trudny rodzic | 89

Część II

Rodzice i krewni w biografach ludzi kultury i nauki | 103

Badania biograficzne i studium przypadku (metodologiczne podstawy badań własnych) | 103

Środowisko rodzinne – dojrzewanie do wielkości | 131

Opiekunowie posągowi | 131

Joseph Conrad-Korzeniowski | 131

Tadeusz Kantor | 139

Krzysztof Kieślowski | 144

Wojciech Kilar | 147

Leszek Kołakowski | 153

Janusz Korczak | 158

Stanisław Lem | 167

Bronisław Malinowski | 173

Władysław Reymont | 180

Maria Skłodowska-Curie | 187

Wisława Szymborska | 193

Józef Tischner | 198

Karol Wojtyła | 203

Opiekunowie przeciętnego formatu | 211

Zygmunt Bauman | 212

Fryderyk Chopin		220
Ryszard Kapuściński		231
Ignacy Łukasiewicz		234
Czesław Miłosz		238
Ignacy Paderewski		244
Henryk Sienkiewicz		249

Część III

Teoria rodzica generatywnego | 253

Środowisko wychowawcze kształtowane przez rodziców wybitnych twórców | 253

Krytyczne ujęcie badań własnych | 276

Zakończenie | 297

Aneks

Wykaz osób badanych z określeniem wskaźnika wybitności | 301

Bibliografia | 305

Indeks nazw osobowych | 325

Summary | 339

Redaktor
Anna Piwowarczyk

Projekt graficzny serii, okładki, opracowanie DTP
Beata Klyta

Korekta
Adriana Szaforz

Łamanie
Ireneusz Olsza

Redaktorzy inicjujący
Michał Kompała, Paweł Radek

Nota copyrightowa obowiązująca do 28.02.2027:

Copyright © 2024 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysyamy otwartej nauce. Od 1.03.2027 publikacja dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

 <https://orcid.org/0000-0001-6636-5377>

<https://doi.org/10.31261/PN.4192>

Bernasiewicz, Maciej
Wychować geniusza : rodzice w biografach
wybitnych twórców kultury i nauki polskiej /
Maciej Bernasiewicz. – Wydanie I. – Katowice :
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2024. –
(Nowa Edukacja ; 6)

ISBN 978-83-226-4364-8
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4365-5
(wersja elektroniczna)
ISSN 2720-1112

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wyd. I. Ark. druk. 21,5. Ark. wyd. 18,0. Papier Munken Print White 90 g, vol. 1.5.
Złożono krojami pisma: Fira Sans, Newsreader. PN 4192. Cena 49,90 zł (w tym VAT)

Maciej Bernasiewicz, dr hab., prof. UŚ, pedagog i socjolog, pracuje w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Od 2019 roku dyrektor kierunków pedagogicznych w Wydziale Nauk Społecznych tej uczelni. Autor książek: *Młodość i popkultura. Dyskursy światopoglądowe, recepcja i opór* (2009), *Interakcjonizm symboliczny w teorii i praktyce resocjalizacyjnej* (2011), *Yuppie oraz squatter. Globalne style życia w lokalnych środowiskach wychowawczych* (2013), *Family Life and Crime. Contemporary Research and Essays* (z M. Noszczyk-Bernasiewicz, 2017). Współredaktor tomów: *Kultura popularna w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość* (2010), *Dobre praktyki resocjalizacyjne w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w Polsce* (2018), *Wyzwania pedagogiczne w XXI wieku. Zagrożenia społeczne – Edukacja – Terapia* (2022).

To bardzo interesujące, napisane barwnym językiem opracowanie, które „czyta się” z przyjemnością. Pomysł analizy roli rodziców, czy szerzej najbliższego środowiska rodzinnego, które tworzą „znaczący inni”, w wychowaniu jednostek twórczych, jest niezwykle intrygujący i do tej pory nie realizowany w polskim piśmiennictwie naukowym. Oryginalne jest też wykorzystanie tekstów kultury, jakimi są opracowania biograficzne napisane przez dziennikarzy-badaczy biografii wybitnych Polaków.

dr hab. Witold Jakubowski, prof. UW

ISSN 2720-1112

Cena 49,90 zł (w tym VAT)

Więcej o książce

